

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА УРОКА В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

Гая Бонева

В последните години социалните промени налагат промени и в образованието. Напълно разбираемо е, че надеждите към образованието са големи и то трябва адекватно да реагира на предизвикателствата на времето.

Съвременната образователна ситуация предполага търсене на нови, по-ефективни форми, методи и техники на обучение, промени в учебните планове и програми, нов тип взаимоотношения между основните субекти в образователния процес. Все по-засилен е стремежът към използване на най-новите постижения на науката и техниката. Търсят се и се внедряват нови средства за подпомагане на образователния процес и за повишаване неговата ефективност. Особено внимание се отделя на контрола и оценяването на качеството на учебния процес. Изисква се по-пълно съобразяване с възможностите на учениците, стимулиране на по-голяма активност в образователните дейности.

Сега в теорията и практиката се търси отговор на въпроса не толкова “Какво да се учи?”, а „Как да се учи?”. Този подход се обуславя от необходимостта да се разреши противоречието между постоянно увеличаващият се обем от информация и възможностите на учениците за неговото усвояване. Основният въпрос е как да се направи ученето по-интересно, по-привлекателно, а и по-продуктивно за учениците. Как да се осъществява, за да бъде значимо за учениците, за педагозите, за родителите. Предполага се, че най-добрият отговор е чрез незабавни промени в образованието и едно от основните направления за промени е именно в усъвършенстването на урока. Изисква се целенасоченост, адекватност, вариативност на решенията, съобразно променящите се социални и образователни условия, както и съобразно спецификата на съвременните нагласи, възможности, очаквания на учащите.

Следователно налага се по-целенасочено да се анализират основните форми за организация на обучението и по-конкретно урокът като основна организационна форма.

Цел на изследването: Да се разкрият възможности за усъвършенстване на урока в началните класове.

За целта се решават следните задачи:

1. Изясняване на основните параметри на урока и разкриване на проблемните зони.

2. Разкриване на предпоставките, факторите и условията за усъвършенстване на урочната дейност.

3. Определяне на конкретни практически подходи за активизиране на учениците и учителите по посока на активизиране на образователните взаимодействия и повишване качеството на образованието.

Теоретични интерпретации

Най-често използваната форма в българското училище е урокът, тъй като цялостният образователният процес се реализира на основата на класно-урочната система. В литературата по дидактика се приема, че “урокът е вид формална организация на единството между дейността на ученика и тази на учителя, с помощта на което се разработва, представя и усвоява определена тема от учебната програма за определено учебно време” (1, 267).

Урокът е такава организация на обучението, при която учебните занятия се провеждат с група ученици с постоянен състав, които имат приблизително еднаква възраст и подготовка, в определено време и по установена програма. Чрез използване на различни видове уроци се разработва предвиденото учебно съдържание по всеки учебен предмет. Урокът се провежда за дидактически определено време – 30 – 45 минути (първи клас – 30 минути, втори и трети клас – 35, четвърти клас – 45 минути). При всеки урок се разработва определена тема (методическа единица) от учебната програма, чрез което се реализират определени цели и конкретни задачи. Във всеки урок се решават образователни, възпитателни и развиващи задачи. Образователните задачи са насочени към усвояване на предвиденото учебно съдържание. Възпитателните задачи са свързани с формиране на интелектуални, морално-волеви и емоционални качества, с формирането на отношения, позиции, нагласи, с усъвършенстване на потребностно-мотивационната сфера на ученика. Развиващите са свързани с развитие на важни психически образувания, с формирането и усъвършенстване на умения и навици за извършване на специфични дейности в различни направления.

Провеждането на урока предполага взаимодействие, при което се осъществява преподаване от страна на учителя и учене от страна на учениците. Основното свързващо звено между тези две дейности е учебното съдържание, което изпълва в съдържателен план структурата на урока. Урокът се планира, конструира и реализира в технологичен смисъл от учителя. Ученето на учениците е успешно, когато учебният материал, който се преподава, е свързан с техния жизнен опит, със знанията, които вече са усвоени, когато се отчитат техните интереси, възможности, потребности.

Всеки урок има своеобразие, отличава се от другите по своето конкретно съдържание и задачи, които решава. Има много и различни класификации на видовете уроци, които се реализират в училище (Б. Есипов, В. Баранов, Ю. Бабански и др., у нас М. Андреев, П. Петров, Пл. Радев, Г. Хрусанов и др.). Като най-разпространено е схващането, че решаваните дидактически задачи се явяват основание за определяне на различните видове уроци. В съвременната дидактика като най-удачни за педагогическата практика у нас се препоръчват следните типове уроци: комбиниран урок, урок за разработване и усвояване на нови знания, урок за формиране на умения и навици, урок за обобщаване и систематизиране, урок за прилагане на знанията, уменията и навиците, урок за контрол и оценка на знанията, уменията и навиците, урок за разбор и преценка на писмени самостоятелни работи на учениците.

Добрата организация на урока, като цялостно осъществяване предполага умело съчетаване на колективна, групова и индивидуална работа на учениците. При всеки урок се изисква непрекъснат контрол от страна на учителя върху учебната дейност на учениците. Въз основа на него учителят разбира как учениците усвояват материала, как се реализира процесът на формиране на уменията и навиците, какви са най-общо постиженията в учебната дейност. Непрекъснатият анализ на протичащите взаимодействия позволява на учителя да направи необходимите корекции с цел развитие на положителните и преодоляване на отрицателните тенденции.

Проблемни области на традиционния урок

– Субективният опит на ученика не се отчита в достатъчна степен.

– Урокът отразява виждането на учителя за реализиране на задачите и в недостатъчна степен се отчитат потребности, интереси, възможности на учениците.

– Вниманието на учителя е насочено към стриктно спазване на набелязания план за работа и на промените в образователните ситуации не се реагира адекватно.

– Основният метод, които се използва е беседа по схемата учителят задава въпроси, а учениците отговарят (преобладава монолог или диалог във вид на въпроси и отговори).

– Времето за урока като цяло и неговите елементи е строго регламентирано и не се отчита темпът на усвояване от учениците.

– Оценяването е насочено към крайния резултат „учениците се сравняват по хоризонтала „силни – слаби”, поставят се много отрицателни оценки с последващ анализ на грешките.

– Домашните задачи са еднотипни (предимно изискват действия по образец), еднакви за всички (по www.schooltmn37.ru).

Възможности за усъвършенстване на урока

В специализираната литература по дидактика и в педагогическата практика се изразяват различни становища за необходимостта от усъвършенстване на съвременния урок. Ориентациите са към продуктивния урок, който трябва да формира у учениците дълбоки и трайни знания, умения да използват информацията в различни ситуации, самостоятелно да добиват знания, да се формират у тях умения за решаване на проблеми и др. Смята се, че особено важно е развитието на ученика – интелектуално, физическо, емоционално-волево, овладяването на социални умения. Добрите резултати се свързват с активната позиция на ученика в образователния процес. Тази активност се явява следствие от целенасочени взаимодействия и организация на продуктивна образователната среда, което се свързва с прилагане на съвременни образователни технологии. В съвременните условия, повишаването на качеството и ефективността на системите за образование и обучение е невъзможно и без развитие на умения, нужни на информационното общество.

Съществуващите предложения могат обобщено да се представят в следните направления:

– Промяна в целите на обучението най-общо и по-конкретно на урока

Новата образователна парадигма е за личностно-ориентиран процес, за компетентностен подход в образованието. Образователните цели са ориентирани към изграждане на активни, творчески и

самостоятелни личности с висока степен на интелектуално развитие, с мотивация и желание за учене, с развити рефлексивни способности, с възможности за обмен на дейности в процеса на обучение.

– Мотивация

В образователния процес трябва да има високо равнище на мотивация на ученици и учители. Необходимо е формиране и развитие у учениците на положителни мотиви за учебно-познавателна дейност, на познавателните интереси, на творческата инициатива и активност. Трябва да преобладава нагласа за успех, за постижения при изпълнение на учебните задачи. Ученето е процес творчески и това налага мотивацията да бъде непрекъснато целенасочвана както към очакваните резултати, така и към самия процес на работа.

– Образователните технологии

Усъвършенстването на урока предполага целесъобразен подбор на методи и съвременни средства за обучение. Необходимо е използването на интерактивни методи, които осигуряват активност на учениците, диалогично общуване, постоянна ангажираност с учебните задачи в урока, своевременна и адекватна обратна връзка. Изисква се целенасочено използване на интерактивната образователна среда, провеждане на интерактивни уроци с използване на ИКТ. Чрез осигуряване на достъп до информационни и комуникационни технологии за учители и учениците и създаване на отворена среда за образование и обучение е възможно повишаване на привлекателността на обучението. Интерактивното обучение извежда образованието на качествено ново равнище и се превръща в основен фактор на ефективното училище и превръщането на училището в желана територия.

– Работата на учителя

Изисква се учителят да планира гъвкаво всеки урок, да конструира поэтапно неговото реализиране, да предвиди възможни затруднения или проблеми, които изискват по-задълбочено отработване в рамките на часа или къщи. В процеса на работа учителят трябва да отбелязва индивидуалния темп, постиженията на всеки ученик. Важно е съобразяване с характерния стил на учене на ученика, със специфичните особености на неговата познавателна дейност. Добри резултати се постигат при използване възможностите на проблемното обучение.

– Дейности на учениците

Въпросът за активизиране на учениците е значим проблем на съвременната педагогическа наука и практика. Реализирането на принципа за активност има определящо значение. Необходимо е осигуряване възможности за включването в активна работа на всички ученици. Непрекъснатата ангажираност, поддържана чрез умела мотивация, прави учениците съучастници в процеса на отработване на учебния материал и постигане на очакваните резултати.

– Увеличаване обема на самостоятелната работа на учениците

Съвременният урок предполага умело съчетаване на фронтална, групова и самостоятелна работа. Изискването е за повече самостоятелна работа на учениците в часа, което е важно условие за формиране на качества като самостоятелност, съзнателност, отговорност за собствената дейност. Самостоятелната работа съдейства за повишаване самооценката на ученика при успешно справяне с учебните задачи, създава чувство на удовлетвореност от постигнатото и позитивна нагласа за бъдещи постижения.

– Рационален подбор на задачи за самоподготовка и домашни работи

Функциите на самоподготовката са особено важни и изискват предоставяне на възможности за избор на способи за решение на поставените задачи. В повечето случаи задаваните домашни задачи са еднотипни и не отчитат индивидуалните възможности и темп на усвояване на учебната материя от отделния ученик.

– Увеличаване на груповата работа, на екипната работа

В съвременните условия е необходимо по-целенасочено отчитане на възможностите на груповата работа в рамките на урока. Тя има особено важна роля в образователния процес за развитие на познавателната активност на учениците и способностите им за съвместна работа при решаване на учебните задачи. Съдейства за развитие на комуникативните умения на учениците, за формиране на положителното им отношение към ученето и различните училищни дейности и взаимоотношения. Има значение за развитие на самооценката на учениците, за цялостното им интелектуално и социално развитие. Чрез нея се осъществява подходяща диференциация в урока и в различните извънкласни и извънучилищни дейности. Както по-

сочва в своите изследвания М. Михова, в съвременните условия все повече се залага на партньорството в обучението, в генерирането на колективната енергия, към постигането на резултати, еднакво стойностни както за цялата група, така и за всеки поотделно. В такава ситуация на обучението всеки член се оказва заинтересован не само от собствените постижения, а и от тези на другите съученици (по 16, 190 – 197)

– Използване на повече творчески задачи, стимулиращи нестандартното, творческо мислене на учениците

Съвременният ученик трябва да бъде заинтригуван и провокиран да мисли, за да може да развива творческите си способности, да търси и намира нестандартни решения в живота

– Рационализация на урока

Предполага се целесъобразност на избрания вид урок в общата система от уроци по съответния учебен предмет. Изисква се по-добро отработване на отделните елементи, плавен преход между отделните части и др. Особено важно е по-рационалното уплътняване на учебното време в часа, за да се реализират всички планирани задачи.

– Индивидуализацията и диференциацията на обучението;

Всеки ученик има индивидуални характеристики, свързани с особеностите на вниманието, мисленето, темперамента, волята, чувствата, темп на работа, работоспособността при конкретните дейности и др. Различно е и равнището на усвояния познавателен и социален опит и подготовката за дейност в различните сфери. Тези своеобразни особености предполагат индивидуализация и диференциация на обучението в съответствие с възможностите и потребностите на учащите. Необходимо е да се определят конкретни учебно-възпитателни задачи за всеки ученик, които той да може да реши самостоятелно или с допълнителна помощ – от учителя, от съучениците, от родителите. При осъществяване на образователната дейност трябва да се намерят най-целесъобразните методи и средства за индивидуален подход и да се прилага система в образователните.

– Взаимоотношенията между учители и ученици

Новата образователна парадигма е за създаване на субект-субектни отношения, за взаимодействия, основани на принципите на толерантност и хуманизъм.

– Резултатите

Съвременните разбирания за ефективен контрол и оценяване се свързват с формиращото оценяване. То трябва да бъде позитивно, да отчита напредъка на учениците, да отделя специално внимание на работата върху грешката. Важно е оценяването да бъде насочено не само към крайния резултат, а и на самия процес на работа. Препоръчва се широко да се използва самооценката и взаимната оценка. Това изисква специално внимание към развитие на рефлексивните способности на учениците. Основната ориентация трябва да бъде с насоченост към постиженията. При формиращото оценяване ученикът се сравнява сам със себе си, а не с другите, което го стимулира към бъдещи по-добри резултати.

– Образователната среда

Тя трябва да бъде съдържателно конструирана, позитивно ориентирана, близка, естествена, осигуряваща възможности за разнообразни дейности и активна комуникация между учител и ученици, между учениците в класа. В най-общ план може да се отбележи, че съвременната класна стая трябва да бъде организирана така, че да осигурява на учениците активност, безопасност, принадлежност и постижения.

И днес актуално звучат идеите на Т. Илина за повишаване ефективността на урока – да настъпят съществени изменения в неговата структура, в насочеността на отделните елементи и тяхното съотношение. Възможности за усъвършенстване тя вижда в следните направления (15):

- свеждане до минимум на времето, което се отделя на организационната част;

- съкращаване на времето, необходимо за проверка на домашните писмени работи;

- значително намаляване на времето, което се отделя на индивидуалното устно изпитване; по-широко използване на фронталните форми за проверка на знанията, съчетаване в отделни случаи за устно изпитване със самостоятелни писмени работи, изменение на характера на въпросите – придаване на обучаващ характер, обединяване на функциите на контрола и затвърдяването;

- включване на учениците в самостоятелна работа по усвояване на новия учебен материал, задължително обучение на урока в

навици за самостоятелно придобиване на знанията, работа с учебника и другата литература;

– изменение на характера на домашните задачи – увеличаване на задачите, изискващи самостоятелно, творческо използване на знанията при разбора на новия учебен материал, насочване към изработване на умения и навици за самостоятелно прилагане на получените знания на практика;

– увеличаване на ролята на съпътстващото затвърдяване, т.е. първично затвърдяване на новия материал още на урока;

– увеличаване на отделяното време за последващо затвърдяване – увеличаване обема на практическата работа на урока, тренировки в прилагане на знанията на практика . . . , изпълнение на работи, които имат по-творчески характер, приближаване на учащия се към условията, в които той практически ще ползва знанията.

Подготовка на учителя за осъществяване на ефективна урочна дейност

Подготовката на учителя за неговата работа е постоянен елемент на професионалната му дейност. От качеството на подготовката зависи успешната му реализация, а и постиженията на неговите ученици. Всеки учител има свой стил на подготовка за предстоящите педагогически дейности, но все пак има неща, които неизменно присъстват като съществен елемент на педагогическата дейност. Имат се предвид различни аспекти на готовността за реализиране на преподавателските функции при педагогическите взаимодействия: подготовка за работа по предвиденото учебно съдържание по съответния учебен предмет, за съответния клас, подготовка за работа с конкретна възрастова група ученици, подготовка за работа при реализиране на определени организационни форми на обучение и др.

Провеждането на урока – най-съществения момент при реализиране на педагогическата дейност на учителя

Изисква се добра теоретическа и методическа подготовка, което е предпоставка за изява на педагогическото майсторство на учителя в часа. Голямо значение има равнището на формирани организаторски умения – умения на учителя да организира собствената дейност и умения да организира дейността на учениците.

В научната литература специалистите дават различни съвети за конкретната организация на урока, извеждат се различни правила,

за да бъде успешна работата по време на часа. Така например В. Белорусова определя следните изисквания:

1. Добро организационно начало, което зависи от предварителната подготовка както на учителя така и на учениците.

2. Умения на учителя да съсредоточи вниманието на учениците към съдържанието, което се разработва и умения да го поддържа, за активизиране на познавателната активност на учениците; за рационално използване на времето на урока.

3. Учителят трябва да следи за своето поведение; да проявява гъвкавост, отчитане на обстановката или промените в обстановката.

Редица автори като Б. Лихачев, Т. Илина, С. Баранов, Ю. Бабански и др. акцентират на следното:

1. Съдържателна наситеност на урока – научност и духовно – нравствена насоченост на предлаганата за усвояване информация. В този смисъл се изисква и уплътняване на времето през часа.

2. Опора на личния опит на учениците, получен чрез непосредствено наблюдение, общуване или чрез средствата за масова комуникация.

3. Включване на проблемни ситуации и задачи, използване на проблемни въпроси.

4. Умело съчетаване на индивидуални, колективни и групови форми на работа, постоянен преход от една форма към друга.

5. Отчитане на индивидуалния темп на работа на учениците, на своеобразието на тяхното мислене, памет, езиково развитие, комуникативни умения и др.

6. Постоянен контрол върху учебната дейност на учениците, върху процеса на формиране на умения и навици.

7. Разнообразие на използваните дейности – гъвкавост, вариативност, търсене на интегративни връзки и възможности.

8. Емоционална наситеност на взаимодействията на учителя и учениците.

Усъвършенстването на урока може да се търси в различни направления – в работата на учителя, в работата на учениците, в предлаганото съдържание по изучаваните учебни предмети, в позитивните взаимоотношения учител – ученици, ученици – ученици, учител – ученици – родители. Важно е да има желание за промяна и това да води до реални практически решения.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Андреев, М.* Процесът на обучение. Дидактика. С., 2001.
2. *Бабански, Ю.* Педагогика. С., 1988.
3. *Батурина, Г., Т. Кузина.* Введение в педагогическую профессию. Учебное пособие. М.: Академа, 1999 г.
4. *Бонева, Г.* Образователният процес в началното училище (организационно–дейности аспекти). В. Търново, 2004.
5. *Бонева, Г.* Основи на началната училищна педагогика. В. Търново, 2004.
6. *Бонева, Г.* Ученикът като активен субект в образователните дейности. В. Търново, 2004.
7. *Бонева, Г.* Професионално-практическата подготовка на студентите – бъдещи начални учители. В. Търново, 2004.
8. *Бонева, Г.* Роля на учебната дейност за развитие на основните психични новообразувания. – Начално образование, 2004, № 4.
9. *Димитров, Л. и др.* Теория на възпитанието. С., 2005, 2009.
10. *Василева, Ем.* Детето в началното училище. С., 2002.
11. *Василева, Ем.* Съвременното начално училище – реалност и предизвикателства. С., 2004.
12. *Василева, Ем.* Урокът в началното училище. С., 2004.
13. *Господинов, Б.* Ефективност на методите на обучение. Пловдив, 1998.
14. Дидактика современной школы. Под ред. В. А. Онищука. Киев, Радянска школа, 1987
15. *Ильина, Т.* Педагогика. М., 1984.
16. *Михова, М.* Преподаването и ученето. Теории, стилове, модели. В. Търново: Астарта, 2002.
17. *Онищук, В.* Урок в современной школе. М., 1986.
18. *Скаткин, М.* Дидактика современной школы. М., 1982.
19. *Петров, П.* Дидактика. С., 1988, 2001.
20. *Пидкасисты, П., М. Портнов.* Искусство преподавания. М., 1999 г.
21. *Радев, Пл.* Основи на училищната дидактика. Пловдив, 1992.
22. *Радев, Пл., Пл. Легкоступ, А. Александрова.* Основи на училищната педагогика. В. Търново, 2011.
23. *Радев, Пл.* Систематичен терминологичен речник. Пловдив, 2012.
24. *Хуторской, А.* Современная дидактика. Учебник для вузов. Санкт-Петербург (Москва – Харьков – Минск): Питер, 2001.
25. Интернет адреси – www.schooltmn37.ru. и др.

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА УРОКА В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

ГАЛЯ БОНЕВА

Резюме

В изследването се разкриват някои възможности за усъвършенстване на урока в различните му части; стимулиране на дейността на учениците; усъвършенстване на отношенията в системата “учители” – “студентите” – “родители”.

Ключови думи: основно училище, студенти, отношения, усъвършенстване, урок

OPPORTUNITIES FOR IMPROVEMENT OF THE LESSON IN THE PRIMARY SCHOOL

GALIA BONEVA

Summary

In the research are revealed some opportunities for improvement of the lesson in its different parts; stimulating the activities of the students; improvement of the relations in the system “ teachers” – “students” – “parents”.

Key words: primary school, students, relations, improvement, lesson